

brand manual Lõppraport

Tellija Eesti Külaliikumine Kodukant

Projekt Vabatahtlike Seltsiliste uue teenusmudeli disainimine

Tellija kontakt Krista Pegolainen-Saar

Kuupäev 1. november 2023

**Vabatahtlik
SELSILINE**

Lähteülesanne

Eesmärgid ja protsess	3
-----------------------	---

Probleemi kontekst

Terminoloogia	4
Juurprobleemiks on üksildus	4
Üksilduse päästikud	5
Miks üksilduse probleem lahendamist vajab?	5

Lahendus – suhtlemine ja ennetus

„Vabatahtlikud Seltsilised“ pilootprojekt	6
Eakate arvu ja hoolekandekulude kasv	7
Kasvavaid kulutusi on võimalik oluliselt vähendada	7

MTÜ uus teenusmudel

KOVi ennetustöötaja	9
MTÜ pakutav teenus ja koostöömudel	9
Teenuse osapooled	10
MTÜ teenuse hind ja maksumus	11

Kokkuvõte

Kontakt	12
---------	----

Lähteülesanne

Eesmärgid ja protsess

MTÜ Vabatahtlikud Seltsilised (edaspidi MTÜ) on katusorganisatsioon, mille eesmärk on toetada vabatahtlike abiga eakaid ja täisealisi erivajadustega inimesi, kes vajavad igapäevase eluga toimetulekul kõrvalabi, tuge või seltsi.

Brand Manuali (edaspidi BM) ülesanne oli rakendada teenusedisaini põhimõtteid, et **kaardistada organisatsiooni tegevusmudel, erinevad osapooled, nende motivatsioon ning neile pakutav väärtus.**

2023. aasta märtsist septembrini kestnud protsess sisaldas:

- individuaalseid ja ühiseid vestlusi, kohtumisi ja arutelusid projekti töörühma esindajatega;
- taustauuringut e. olemasolevate materjalide, kohalike ja rahvusvaheliste uuringute, raportite, kokkuvõtete, tegevusaruannete, meediakajastuste ja muude teenusepakujatega tutvumist;
- numbrilist analüüsi ja projektsioone lähtuvalt MTÜ tegevuskuludest, prognoosidest, Rahvastikuregistri andmetest ja statistikast, KOVide kulubaasist, Hooldereformi mõjuprognosidest;
- töötubade ja intervjuude läbiviimist nelja kõige olulisema osapoolte esindajatega, sealhulgas:
 - eakad, seeniorid ja nende lähedased, pereliikmed;
 - seltsilised e. vabatahtlikud ise;
 - KOVide esindajad, sotsiaaltöötajad;
 - MTÜ piirkondlikud kordinaatorid.

Igas töötoas osales 5-15 sihtgrupi esindajat, kellega kogusime koosloome formaadis sisendit, et kaardistada osapoolte teekond, motivatsioon, tänane kogemus, MTÜ tegevusest saadav väärtus, ootus ja vajadus selle tulevikutegevuse suhtes.

BMi eesmärgiks oli mõista, mis on MTÜ pikaajalise tegutsemise jätkamise eeltingimused ja potentsiaalne stsenaarium, et jätkata tegevust pärast senise pilootprogrammi lõppu oktoobris 2023.

Probleemi kontekst

Terminoloogia

Segaduse ennetamiseks tasub välja tuua kolm sihtrühma kirjeldavat märksõna, mille nüansside väärsti mõistmine on sage põhjus, miks MTÜ lahendatavat probleemi ja pakutavat väärtust alahinnatakse:

ÜKSINDUS: ...on seotud vajadusega aeg-ajalt olla üksi, näiteks eneseanalüüsiks ja mõtete selgitamiseks, uute plaanide tegemiseks.

ÜKSILDUS: ...on isiklik tundmus, mis põhjustab varem või hiljem depressiooni ja haavatavust, ahastust, ühiskonnast kaugenemist.

ERAKLUS: ...on individuaalsus, loovuse ja enesetunnetuse väljendus, sageli inimese enda teadlik soov ja eluterve valik, mitte üksildus.

Juurprobleemiks on üksildus

MTÜ tegevuse fookuses on justnimelt üksildus, mille peamiseks tekitajaks on tähenduslike sotsiaalsete suhete puudumine ümbritsevate inimeste ja kogukonnaga.

2000-2019 läbiviidud uuringute¹ järgi on üksildus järjekindlalt madalaimal tasemel Põhja-Euroopa riikides (2.9% noortel; 2.7% keskealistel; 5.2% eakamatel) ja kõrgeim Ida-Euroopa riikides (7.5% noortel; 9.6% keskealistel ja 21.3% eakamatel).

Ida-Euroopa noortel on üksilduse näitaja 2.6, keskealistel 3.6 ning eakatel 4.1 korda kõrgem – just seetõttu on MTÜ fookuses eakad, ent üksilduse probleem on suur ka kõigis muudes vanusegruppides.

27% inimestest kogevad üksildust². Üksildasena tunneb end sageli 8% inimestest (mehed 7% ja naised 9%), mõnikord 19% inimestest (mehed 16%, naised 20%) ning peaaegu mitte kunagi ei tunne end üksildasena 73% inimestest (mehed 77%, naised 71%).

Üle veerandi vastanutest kuulub niiöelda üksildaste gruppi, seejuures **naised tunnevad end sagedamini üksildasena kui mehed**, mis leidis kohalikul tasandil kinnitust ka läbiviidud töötubades.

¹ BMJ 2022; 376 doi: <https://doi.org/10.1136/bmj-2021-067068> (9 FEB 2022)

² www.share-eric.eu / Euroopa vanemaealiste uuring SHARE (Survey on Health, Ageing and Retirement in Europe)

Üksilduse päästikud

Selgus terve rida faktoreid, mis üksilduse tekkimist soosivad ja põhjustavad:

- **Perekonnakorralduse muutused:** üksi elavate inimeste arvu suurenemine, vähem laienenud perekondlikke võrgustikke, lahutuste kõrge arv, vähem lapsi peres;
- **Urbaniseerumine ja liikuvus:** noored jätavad maha senised tuttavad kogukonnad, tekivad anonüümsed uusarendused, vanad kogukonnad lagunevad;
- **Sotsiaalne isolatsioon:** COVID piirangud, kaugtöö ja muutunud suhtlusharjumused, füüsiline kaugus perest, kiire elutempo;
- **Tehnoloogia ja sotsimeedia:** võõrandumine, vähene näost-näku suhtlemine, sotsiaalmeedia sõltuvus, näiline lähedus läbi ekraani;
- **Vaimse tervise probleemid:** depressioon, ärevus, sotsiaalne foobia, suitsiidid;
- **Vanus:** elanikkonna vananemine, lähedaste kaotamine, piiratud liikuvus, kehvapoolne ligipääsetavus väljaspool tõmbekeskusi;
- **Tervis ja erivajadused:** tervishoiuteenuste ja toe halb kättesaadavus, arstide ülekoormus, teenuste kõrge hind, hiline reageerimine;
- **Kultuurilised, poliitilised ja ühiskondlikud normid:** individualism ja rõhk eneseabile, ise hakkama saamisele;
- **Üksilduse stigmatiseerimine:** ühiskonna piiratud arusaamine üksilduse mõjust ja vaimse tervise probleemidest.

Miks üksilduse probleem lahendamist vajab?

Üksildaste inimeste arvu kasv tekitab lumepalliefekti, kus senised kogukonnad hajuvad, inimesed võõranduvad igapäevaelust, suhetest ning pidevalt kasvab abi ja sekkumist vajavate inimeste arv.

Võõrandumine on oht riigi julgeolekule, majandusele ja tervishoiule.

KOV tasandil tähendab üksilduse kasv mitmeid sotsiaalseid tagajärgi – üksildaste inimeste **vaimne ja füüsiline tervis halveneb kiiremini**, tuues lõpuks kaasa ka sotsiaalse isolatsiooni.

Sellega seoses **tekivad mitmed majanduslikud mõjud** – lisakoormus sotsiaalteenustele, suurem ja varasem vajadus hooldekodu järele, **kasvavad tervishoiukulud** ning teisest küljest **tööjõu tootlikkuse langus** (eakad, nende lähedased) ja **piirkonna kahanev atraktiivsus** uute asukate seas (vähenev maksutulu, investeeringud).

Lahendus – suhtlemine ja ennetus

Tugevad kogukonnad on tervemad ja kulutavad vähem tervishoiule.

Mida kauem inimesed (sh eakad) ennast väärtustatuna tunnevad ja osalevad aktiivselt oma kogukonna elus, seda tervemad nad on ning seda madalamad on nendega seotud tervishoiu- ja sotsiaalkulud. Seda suurem on riigi julgeolek tervikuna.

MTÜ pakutavaks lahenduseks on suhtlemine e. n.ö. „sõbrateenus”. Teadlikult juhitud suhtlemine aitab hoida ja luua uusi suhteid, olla ühenduses teistega, oma kogukonnaga.

Uuringud³ kinnitavad hüpoteesi, et kui MTÜ suurendab eakate aktiivsust ühe sotsiaalse tegevuse võrra, väheneks igapäeva elu toimingutega **mitte-hakkamasaavate inimeste osakaal** 38%-lt 21,7%-ni. See on **16,3% vähenemine**.

Seitsmest eakast, kes suurendavad oma sotsiaalset aktiivsust, jääks üks ca 5-aastaseks perioodiks kauem puudevabaks. Veelgi enam, me vähendaksime **liikumispuudega eakate osakaalu** 62%-lt 43%-ni. See on **19% vähenemine**.

Teisisõnu – iga kuue eaka kohta, kes suurendavad oma sotsiaalset aktiivsust, ei omandaks üks inimene liikumispuuet ega vajaks kohta hooldekodus.

„Vabatahtlikud Seltsilised“ pilootprojekt

31.08.2021 - 31.10.2023 läbiviidud „Vabatahtlike kaasamise koostöömudeli rakendamine hoolekandesüsteemis” pilootprojekt näitas, et loodud **Vabatahtlike Seltsiliste kontseptsioon** on vajalik, nõutud ja hinnatud, kuid vajab suuremal skaalal jätkamiseks riiklikku sekkumist ja tuge, et projektipõhisest initsiatiivist saaks teadvustatud, standardiseeritud, koordineeritud ja **üleriigiline ennetustegevus**.

Kahe tegutsemisaasta jooksul on Vabatahtlikud Seltsilised:

- välja töötanud vabatahtlike värbamise, koolitamise ja KOVidele teenuste osutamise formaadi ja metoodika;
- koolitanud välja 273 vabatahtlikku;
- loonud vabatahtlike, koordinaatorite, kogukondlike seltside, ühingute ja organisatsioonide üle-eestilise tugivõrgustiku;

³ Novek S, Menec V, Tran T, Bell S. Uuring seniorkeskuste mõjust eakatele. Winnipeg, MB: Centre on Aging, May 2013.

- piloteerinud vabatahtlike vahendamise teenust 12 maakonnas 43 erinevas KOVis, kogumahu 21,600 vabatahtlikku tundi 678 eakale inimesele;

Ligi veerand (23%) neist eakatest kinnitas oma tagasisides, et MTÜ vahendatud vabatahtlike sekkumine võimaldas neil jätkata iseseisvat elamist oma kodus, st pikendada täisväärtuslikult elatud aastate arvu ning lükata edasi hooldekodusse minekut ning vähendada sellega kaasnevat kulusid KOVile.

Eakate arvu ja hoolekandekulude kasv

Eakate (65+) koguarv ja osakaal⁴ rahvastikus on kiiresti kasvamas ning koos sellega ka ühiskonna kulud eakate sotsiaalhoolekandele.

Alates 2000. aastast on eakate osakaal suurenenud 15 protsendilt 18 protsendini ja eakate koguarv 15 protsenti. Elanike koguarv vähenes samal ajal 6 protsenti. Enam kui pooltes omavalitsustes eakate arv suureneb kõrvuti elanike koguarvu vähenemisega. Arvatakse, et 2050. aastaks on eakate osa Eesti rahvastikus juba 25 protsenti (täna on üleriigiline keskmine 20%, äärmustega Tallinn/Harjumaal ning Tartus/Tartumaal 7-30%).

Kokku on 65+ eakaid ca 271,000, neist vajab hooldust hinnanguliselt viiendik ehk 54,200. Põhiraskus eakate hoolekandes on KOVidel, kes on kulutanud sellele viimastel aastatel ligi 40 miljonit eurot aastas.

Lõviosa sellest on läinud eakate hooldamisele hoolekandeesutustes ning 2023. jõustunud hooldereform suurendab üldise hinnatõusu ja inflatsiooni foonil KOVide hinnangul nende tegelikke kulusi veelgi.

Kasvavaid kulusi on võimalik oluliselt vähendada

Järgnevalt mõned referentsarvutused aitamaks hinnata MTÜ tegevuse potentsiaalset mõju hoolekandekuludele (tuginedes eelnevalt viidatud uuringutele ja statistikale).

Kui võtta aluseks, et:

- keskmine hooldekodu kohatasu on €1300 kuus (sh KOV, riik, omaosalus)
- hooldekodu vajavate arv on 54,200 inimest
- siis $1300 \times 54200 \times 12$ kuud = €845,520,000 on vajaminevate hooldekodukohtade potentsiaalne kogukulu aastas.

⁴ Siin ja edaspidi on referentsiks kasutatud Rahvastikuregistri andmeid seisuga 01.01.2022

Kui iga seitsmes⁵ eakas ei vajaks MTÜ tegevuse tulemusena enam hooldekodu kohta, säästaksime sellest aastas €120,788,571.

Lähtudes sellest, et:

- MTÜ loodud ja tänaseks sisetöötatud vabatahtlike mudeli edasine ülalpidamiskulu⁶ on **€164,850 aastas**,
- mis võimaldab vabatahtlikke seltsilisi vahendada kuni **600 eakale aastas**,
- mis teeb kuluks ühe eaka kohta ca **€300 aastas**,
- KOVi osa hooldekodu kohatasust on täna vähemalt **€4800 aastas**.

Seega koostöös MTÜ-ga on KOVil iga välditud või edasilükatud hooldekodu koha arvelt võimalik kokku hoida ca **€4500 aastas** (4800-300).

Pikas perspektiivis vajab vabatahtlikku seltsilist Eestis ca **7700 eakat** aastas, mis skaleeriks MTÜ eelarvet edaspidi ca €1m tasemele aastas, mis võimaldaks omakorda KOVidel hoida hooldekodu kohatasudelt kokku juba kuni **€34,650,000 aastas**.

⁵ Novek S, Menec V, Tran T, Bell S. Uuring seniorkeskuste mõjust eakatele. Winnipeg, MB: Centre on Aging, May 2013.

⁶ Vastavalt MTÜ Vabatahtlikud Seltsilised minimaalsele võimalikule eelarvevale.

MTÜ uus teenusmudel

Ennetus on alati soodsam kui hiljem tagajärgedega tegelemine – nii liikluses, julgeolekus, tuleohutuses kui ka tervishoius. Samuti on üldteada, et **varajane märkamine** mistahes sotsiaalse probleemi puhul on oluliselt odavam kui sellega tegelemine pärast olukorra kriitiliseks muutumist.

KOV-i ennetustöötaja

Erinevate sotsiaalsete probleemide varajane märkamine kogukonnas vajab valdkondade ülest koostööd ja kompleksset lähenemist, mida peaks juhtima KOV-i ennetustöö spetsialist.

MTÜ uus jätkusuutlik teenusmudel eeldab, et kõik **oma kogukondade pikaajalisest heaolust, kulude vähendamisest ja elukvaliteedi tõusust hoolivad KOV-id loovad ennetustöötaja töökohta** (sarnaselt nt. Elva, Otepää, Raasiku ja Rakvere valdadele).

KOV-i ülene sotsiaalne ennetustegevus aitaks säästa ressursse, mida täna tagantjärele probleemide lahendamisse investeeritakse – **see puudutab kõiki vanusegrupe, mitte ainult eakaid.**

Eeldades, et KOV-i ennetustöötaja saab Eesti keskmist⁷ palka (€2000 bruto), siis kulu KOV-ile on ca €32,000 aastas.

Kui üks KOV suudab vältida seitsme eaka hooldekodusse sattumist, siis tasub ennetustöötaja palkamine ennast ära.

Rääkimata muust otsesest ja kaudselt kokkuhoiust ja positiivsest mõjust, mida ennetustöötaja ka teiste sihtrühmadega⁸ tegeledes saavutab – lapsed, noored, pered jt. KOV-i elanikud ja abivajajad.

MTÜ pakutav teenus ja koostöömudel

MTÜ Vabatahtlikud Seltsilised viib vabatahtlikud kokku üksildaste eakatega, kes on selleks ise või KOV-i vahendusel soovi avaldanud.

MTÜ pakub teenust KOV-ile, mis sisaldab:

- seltsiliste värbamist, taustakontrolli, koolitamist
- seltsiliste üle-eestilise võrgustiku ülevalpidamist, liikmete motiveerimist, koordineerimist;
- kommunikatsiooni ja turundust seotud osapooltele;

⁷ Statistikaameti andmetel oli 2023 juunis Eesti keskmine brutokuupalk €1981

⁸ Hinnanguliselt kulub KOV-i ennetustöö spetsialisti tööajast eakatele vaid 20-25%

- vabatahtlike tegevuse kohta tagasiside kogumist ja kasutamist teenusmudeli parendamiseks;
- suhtlemist KOVi ennetustöötajatega, et viia abivajajav eakas kokku sobiliku seltsilisega.

Suhtlus eaka ja seltsilise vahel on teenuse tulemus, mitte teenus.

NB: MTÜ ise ei osuta vahetut teenust eakatele – ennetuse ja varajase märkamise toimimiseks on oluline, et vabatahtliku seltsilise ja eaka läbikäimisest oleks teadlik ka KOVi ennetustöötaja. Seda ka neil juhtudel, kui eakas pöördub otse MTÜ poole seltsilise leidmiseks.

Teenuse osapooled

Teenusmudel hõlmab nelja peamist osapoolt:

1. KOV: ennetustöötaja, sotsiaaltöötaja, kes

- suhtleb oma kogukonnas seenioridega informeerib teenuse olemasolust;
- vahendab isikustamata infot MTÜga, et leida sobiv seltsiline;
- edastab seltsilisele eaka kontaktandmed;
- saab seltsiliselt või MTÜlt vajadusel varajase märkamise signaale eaka seisundi ja täiendava sekkumisvajaduse kohta;
- kogub seeniorilt tagasisidet saadud teenuse kohta.

2. EAKAS: seenior, kes on otsene kasusaaja, klient. Sageli on koos temaga erinevates etappides pildis ka lähedased, pereliikmed.

- avaldab soovi teenuse saamiseks KOVile või otse MTÜle;
- suhtleb teenuse käigus vabatahtliku seltsilisega, kellega lepib individuaalselt kokku nii kohtumiste sageduse kui ka sisu;
- annab tagasisidet teenuse kvaliteedi osas KOVile.

3. SELTSILINE: MTÜ koolitatud vabatahtlik, kes

- saab MTÜ käest väljaõppe, osaleb seltsiliste võrgustike üritustel;
- suunatakse MTÜ poolt kindlasse KOVi või eaka juurde;
- pakub seltsi eakale seeniorile – vabatahtlikult, oma vabast ajast;
- annab KOVile tagasisidet kohtumistest eakaga, pakub varajast märkamist;
- annab MTÜle tagasisidet teenuse kvaliteedist.

4. MTÜ Vabatahtlikud Seltsilised, kes

- värbab, kontrollib tausta ja koolitab vabatahtlikke;
- hoiab üleval üle-eestilist võrgustikku, seob ja motiveerib erinevaid osapooli;
- turundab teenust KOVidele, administreerib ja vahendab seltsilisi;

- kogub tagasisidet KOVidelt ja seltsilistelt, (p)arendab selle abil teenust, meetodikat, koolitus- ja infomaterjale.

MTÜ teenuse hind ja maksumus

MTÜ väljatöötatud, valideeritud ja tänaseks sisetöötatud vabatahtlike mudeli ülalpidamiskulu on **€164,850 aastas**. See võimaldab vabatahtlikke seltsilisi vahendada kuni 600 eakale aastas, mis teeb kuluks ühe eaka kohta ca €300 aastas.

Eelduslikult peaks MTÜ tegevuskulusid katma **suurimad kasusaajad e. 79 KOVi**, lähtuvalt 65+ vanuses eakate (mitte elanike) arvust ja osakaalust igas KOVis. Arvutuskäigus on arvestatud ka väikesaartel asuvaid KOVe (Ruhnu, Vormsi ja Kihnu), kus on väikese elanike koguarvu tõttu suurim hälve⁹.

MTÜ teenuse aastatasu vastavalt KOVide eakate arvule on:

- **VÄIKESTES** KOVides alla 1000 eakaga (12 tk) = €1000, mis võrdub hinnanguliselt 3-4 eakale teenuse vahendamisega.
- **KESKMISTES** KOVides kuni 10,000 eakaga (63 tk) = €3000, mis võrdub hinnanguliselt 8-9 eakale teenuse vahendamisega.
- **SUURTES** KOVides üle 10,000 eakaga (4 tk) = €5000, mis võrdub hinnanguliselt 15-17 eakale teenuse vahendamisega.

Sealjuures on minimaalne saavutatav kokkuhoid koostööst MTÜga

- väiksele KOVile €2,571 aastas
- keskmisele KOVile €5,785 aastas
- suurele KOVile €10,928 aastas.

Summeeritud potentsiaalne kokkuhoid KOVide koostööst MTÜga on **€439,019 e.** 2,66 korda suurem MTÜ toetamiseks eraldatud summast.

⁹ Nende kolme KOVi elanike arv kokku 1326, sh 269 eakat (65+).

Kokkuvõte

BMi läbiviidud taustauuring, koosloome, teenuse kaardistus ning analüüs kinnitab, et MTÜ pakutav teenus on otseselt käsitleva ennetustegevusena, millel on mõõdetav rahaline mõju.

MTÜ teenus loob otsest ja pikaajalist väärtust ja kokkuvõtet riigile, KOVidele, kogukondadele, ettevõtetele, kelle töötajad ja pereliikmed saavad kauem elada täisväärtuslikku elu ning panustada seeläbi riigi majandusse, arengusse ja heaolusse, raaskamata asjatult tervishoiule kuluvaid vahendeid. Iga MTÜsse investeeritud euro toob tagasi vähemalt €2.66 ning aitab KOVidel ja riigil pikas perspektiivis kokku hoida hinnanguliselt 34-120 miljonit eurot aastas.

Käesolev raport on mõjude hindamisel keskendunud ainult eakate sihtrühmale ning hooldekodu kohatasu maksumuse analüüsile.

MTÜ ennetustegevus omab lisaks otsest ja kaudset sotsiaalset ja majanduslikku mõju ka teistele kululiikidele, sihtrühmadele ja valdkondadele – suurendades kogukondade sidusust, ennetades probleeme, märgates abivajajaid enne, kui nad vajavad kulukat sekkumist ja tagajärgedega tegelemist.

KOVide aastatasu arvutamisel on teadlikult tehtud üldistusi ja ümardusi ning on arvestatud ka sellega, et kõigi 79 KOVi kohene MTÜ toetajateks hakkamine on vähetõenäoline – selleks on arvutuskäiku sisse arvestatud ca 25% puhver¹⁰ (prognoosime, et ca 20 KOVi ei liitu, ei toeta MTÜd), et saavutada MTÜ tegutsemiseks vajalik eelarve 164,850.

Kui tegelik toetavate KOVide arv osutub prognoosist suuremaks ja laekumine ületab MTÜ planeeritud miinimumeelarvet, siis võimaldab see kiirendada ja suurendada pakutava teenuse mahtu (seltsilise tuge saavate eakate arvu), mis omakorda suurendab KOVidele pakutavat kokkuvõtet koostööst MTÜ-ga.

Kontakt

Projekti viisid Brand Manuali poolt läbi teenusedisainerid Jaak Margus Klaar ja Kaarel Mikkin. Lisainfo ja küsimuste korral palume pöörduda MTÜ Vabatahtlikud Seltsilised poole või kirjutada otse tallinn@thebrandmanual.com.

¹⁰ Kui MTÜd toetavad väljapakutud mahus kõik 79 KOVi, koguneb MTÜ tegelikult toetuseks vajaliku €164,850 asemel €221,000, mis võimaldab teenust pakkuda suuremas mahus.